

CHECKLISTA

Arbetsmiljö och användning av maskiner

Många arbetsskador har ett direkt samband med användning av maskiner. Arbetsskadorna kan ofta förebyggas redan på konstruktions- och tillverkningsstadiet och genom korrekt installation.

Det är arbetsgivarens ansvar att arbeta för en bra arbetsmiljö och för att ingen ska behöva bli sjuk, skada sig eller dö på grund av jobbet. Med hjälp av ett systematiskt arbetsmiljöarbete ska arbetsgivare tillsammans med skyddsombud och övriga arbetstagare bland annat undersöka arbetsmiljön, bedöma riskerna för att någon kan komma till skada, åtgärda det som behöver åtgärdas och följa upp att åtgärderna gett avsedd effekt.

Med hjälp av den här checklistan kan du minska riskerna vid arbete med maskiner och kan med fördel användas av dig som ansvarig chef eller skyddsombud vid skyddsronnen.

Tänk på att det kan finnas fler regler att beakta än dem som framgår av denna checklista. Arbetsmiljöverket har bland annat föreskrifter om arbetsplatsens utformning, belastningsergonomi, maskiner, användning av arbetsutrustning, buller och användning av personlig skyddsutrustning.

Tänk på att det finns olika regler gällande maskiner att ta hänsyn till beroende på om du är tillverkare, distributör, importör, arbetsgivare, arbetstagare, skyddsombud eller köpare. Den här checklistan vänder sig till arbetsgivare och skyddsombud, så att användningen av maskiner på arbetsplatsen kan ske på ett säkert sätt.

Riskbedömning och information

1 Förstå innebörden av begreppet maskin

Vad en maskin är enligt allmänt språkbruk är inte alltför svårt att förstå, men det är inte alltid som det juridiska språkbruket överensstämmer med det allmänna. För att Arbetsmiljöverkets föreskrifter om maskiner ska bli tillämpliga måste det vara fråga om en maskin enligt tillämpligt regelverk.

Med maskin avses en sammansatt enhet som har minst en rörlig del och som drivs av en

eller flera energikällor. En maskin kan:

- ha en motor med egen energikälla till exempel energi från ett batteri
- vara ansluten till en eller flera yttre energikällor som el eller tryckluft
- använda mekanisk energi som kommer från annan utrustning
- också drivas av naturliga energikällor som vind- eller vattenkraft.

En maskin är inte en sammansatt enhet som drivs med direkt kraft från en människa eller ett djur och som slutar fungera så fort kraften upphör, till exempel handdrivna gräsklippare, handdrivna borrar eller handdragna kärror.

Ta ställning till vilka maskiner som finns och används på din arbetsplats. Om du dokumenterar detta blir det enklare att identifiera, utvärdera, åtgärda och följa upp dina arbetsmiljörättsliga skyldigheter i fråga om användning av maskiner.

2 Se till att även användare av maskinerna lär sig bedöma risker

Det är viktigt att även arbetstagare som använder maskiner gör en riskbedömning vid användning av maskiner. Tillbud och olyckor inträffar ofta:

- när skydd är fel inställda eller saknas
- vid komplex teknik som inte är användarvänlig
- vid brister i bruksanvisningar och varningsinformation
- vid felprogrammerade maskiner
- vid bristfälliga arbetsinstruktioner och rutiner för användaren
- när användare saknar tillräcklig kunskap för säker användning
- vid användning av fel personlig skyddsutrustning eller om personlig skyddsutrustning inte används.

Handhållna maskiner kan bidra till belastningsbesvär i händer, handleder, armar och skuldror. Besvären beror till exempel på vibrationer och på hur maskinerna är utformade och hur de används.

Som arbetsgivare ska du säkerställa att alla som använder får den information och den kunskap som krävs för att användningen av maskiner ska ske på ett så säkert sätt som möjligt.

Användning av maskiner

3 Se till att maskinerna används rätt

Den medarbetare som använder maskiner har också ett ansvar för att förebygga risker med maskiner. En stor del av säkerheten vid användning av maskiner handlar om att använda dem på rätt sätt. Detta är några saker som är viktigt att tänka på:

- Se till att ha tillräcklig kunskap för säker användning.
- Välj rätt maskin för arbetet.
- Läs tillverkarens bruksanvisning. Bruksanvisningen ska också innehålla instruktioner för hur maskinen ska rengöras och underhållas.
- Se till att maskinens skydd sitter på plats och fungerar. Det är vanligt förekommande att skydden har ändrats, är felinställda eller saknas.
- Använd lämplig klädsel och personlig skyddsutrustning. Ha inte kläder som lätt kan fastna i maskinen. Hörselskydd och skyddsglasögon är i många fall nödvändigt att bära.
- Använd rätt arbetsställning för att undvika belastningsskador.
- Undvik ensidigt upprepat arbete.

Som arbetsgivare måste du säkerställa att arbetstagare som använder maskiner har tillräcklig kunskap och erfarenhet för att använda maskiner på ett säkert sätt. Genom tillräcklig kunskap kan en mycket stor mängd olyckor undvikas.

4 Tänk på detta vid automatiserade produktionssystem

Om det förekommer automatiserade produktionssystem behöver du tänka på följande.

- Stoppas farliga funktioner automatiskt då någon går in i riskområdet?

Nödstoppsanordningen ska vid behov utlösa eller möjliggöra utlösning av vissa rörelser av skyddskaraktär. Nödstoppdon eller lina.

- Sker programmering och kontroll av produktionen från säkra platser?

Om nödvändigt ska det finnas anordningar som gör att maskinen bara kan styras från manöverplatser belägna inom vissa i förväg fastställda områden eller på särskilda platser.

- Finns en intern skyddsfunktion som förhindrar oavsiktlig start vid strömavbrott?

Avbrott, återställning efter avbrott eller variationer i kraftförsörjningen till maskinen får inte leda till riskfyllda situationer.

- Finns skydd över roterande eller rörliga delar?

Skydd eller skyddsanordningar som är avsedda att skydda personer mot riskkällor som orsakas av rörliga delar ska finnas.

- Är skydden för alla maskiner hela och rätt inställda?

Så länge en arbetsutrustning används ska den underhållas så att den uppfyller gällande krav.

- Stannar alltid spindelmotorn vid detalj- eller verktygsbyte?
- Är alla don som kan utlösa farliga funktioner lämpligt skyddade?

Ett manöverdon ska vara konstruerat eller skyddat så att avsedd verkan, om denna kan utgöra en riskkälla, endast kan uppnås genom en avsiktlig handling.

- Kan operatören arbeta utan att inta besvärliga kroppsställningar vid arbete vid maskinerna?

Obehag, trötthet och fysisk och psykisk påverkan som operatören kan utsättas för under avsedda användningsförhållanden ska reduceras till ett minimum.

- Är synförhållandena bra vid hantering av arbetsstycke och vid avläsning av skalor och rattar?

Maskin ska vara försedd med inbyggd belysning som är lämplig för avsett arbete, om avsaknaden av sådan sannolikt skulle kunna innebära en risk även om den omgivande belysningen är av normal styrka.

- Är arbetsplatsbelysningen god vid inställning, bearbetning och avsyning?

Belysningen ska anpassas till de arbetandes olika förutsättningar och de synkrav som arbetsuppgifterna ställer.

- Har stolen ett enkelt ställbart ryggstöd?

Så långt det är praktiskt möjligt ska arbetsuppgifter och arbetsplatser ordnas och utformas så att arbetstagarna kan använda arbetsställningar och arbetsrörelser som är gynnsamma för kroppen.

- Finns tillräckligt benutrymme vid sittande arbete?

Så långt det är praktiskt möjligt ska arbetsuppgifter och arbetsplatser ordnas och utformas så att arbetstagarna kan använda arbetsställningar och arbetsrörelser som är gynnsamma för kroppen.

- Används dammsugare eller borste vid rengöring av maskiner?

Med utgångspunkt i riskbedömningen ska alla nödvändiga åtgärder vidtas för att förebygga ohälsa eller olycksfall.

- Finns det en bruksanvisning för installation och användning?

Det ska finnas skriftliga instruktioner om det finns allvarliga risker vid användning av maskinen. Såväl tillverkaren som distributören skall tillhandahålla en bruksanvisning med mera. Om detta inte görs kan Arbetsmiljöverket besluta om sanktionsavgift för tillverkaren/distributören.

Säkra stopp

5 Säkerställ att säkra stopp kan ske, i förekommande fall

Med ”säkra stopp” avses alla de åtgärder, såväl tekniska som organisatoriska, som görs för att genomföra en säker avställning av automatiserade arbetsutrustningar samt för att på ett säkert sätt förhindra oavsiktlig eller oväntad start av dessa utrustningar när arbete pågår i riskområdet.

Följande frågor kan hjälpa dig att göra en riskbedömning i detta avseende:

- Finns rutiner för riskbedömning vid avställning av arbetsutrustning, inför underhåll och service, vid tillfälligt arbetet i ett riskområde samt rutiner för återstart?
- Finns anordningar för säker frånkoppling av energi (elektrisk, pneumatisk, hydraulisk etc.)?
- Finns rutiner för frånkoppling och låsning av energier till automatiserad arbetsutrustning?
- Finns instruktioner för maskinoperatörer som beskriver hur automatiserad arbetsutrustning stoppas säkert eller säkras på annat sätt vid tillfälligt arbete i riskområden?
- Finns instruktioner för underhålls- och servicepersonal avseende frånkoppling, låsning, skyltning och återstart?

- Finns instruktioner för hur säkerheten upprätthålls vid felsökning och programmering då energitillförseln måste hållas obruten?
- Kan man åstadkomma ett säkert stopp utan att manuellt fränkoppla energierna till automatiserad arbetsutrustning?
- Är skyddssystem, exempelvis förreglingar, inkopplade och i funktion?
- Görs fortlöpande tillsyn och periodiskt underhåll av nyckel-brytare på förreglade grindar?
- Kontrolleras efterlevnaden av utfärdade instruktioner?
- Finns rutiner för anmälan av olyckor och tillbud i samband med säkra stopp?

Personlig skyddsutrustning

6 Ta ställning till om det finns personlig skyddsutrustning

Personlig skyddsutrustning ska användas när risken inte kan undvikas eller begränsas tillräckligt mycket genom allmänna tekniska skyddsåtgärder eller arbetsorganisatoriska åtgärder. Exempel på skydd kan vara:

- Skyddsglasögon med sidoskydd
- Skyddshandskar i närheten av roterande verktyg
- Skyddsskor
- Hörselskydd

Beroende på vilka arbetsuppgifter som ska utföras kan det finnas särskilda krav på att personlig skyddsutrustning ska användas. Som arbetsgivare måste du kontrollera om det finns särskilda krav. Om det saknas tillräcklig personlig skyddsutrustning behöver du säkerställa att sådan finns i verksamheten och att medarbetarna är väl införstådda med att arbetsuppgifterna inte får utföras utan att den personliga skyddsutrustningen används.